

# El pensament econòmic als anys noranta: permanència i canvi

SALVADOR BARBERÀ

Universitat Autònoma de Barcelona

Podríem comparar el procés de creació del pensament econòmic amb l'onatge del mar contra una costa rocosa. Un front fet de molts pocs problemes, però de dimensió imponent, el qual lentament agafa formes més definides, i només sobtadament es fragmenta molt de tant en tant.

Les fonts del creixement econòmic, les vies de sortida de la pobresa, el paper de la competència i de la cooperació, l'impacte de formes organitzatives alternatives sobre els incentius dels individus i dels col·lectius, són termes sempre presents en el rerafons del pensament econòmic, que poden anar assolint perfils diferents segons la perspectiva que s'adopti i que es fan més abastables —cal esperar-ho— mitjançant l'acció continuada de les onades analítiques que els economistes, entre d'altres, els hi adrecem.

Tanmateix, aquestes onades, en ser-ho, a cada moment trenquen amb més o menys intensitat sobre uns problemes i no sobre d'altres, i també esgoten el seu impuls, es retiren, retornen... La teoria del creixement, tan activa als anys seixanta, va passar per un llarg desert abans no va reemprendre amb noves forces fa ben poc temps. La teoria de la planificació, la qual va donar lloc a reflexions de gran profunditat sobre el paper dels preus o de les quantitats com a guies de l'activitat econòmica, o sobre el paper essencial de la informació i dels incentius, sembla trobar-se ara en un límb del qual potser li costarà de sortir.

La força de les onades va creixent, també, amb l'addició de nous materials instrumentals que fan augmentar la seva potència. Els atacs dels problemes són més econòmics en certs sectors, i en tot cas més formalitzats. Això fa que també les repercussions siguin menys globals, i que es concentrin en aquells racons més adients per ser penetrats eficaçment. Sense perspectiva, podria semblar que les onades s'entretenen en segments massa obscurs de la costa, que els avenços són desproporcionats, que es concentren en les parts més febles en comptes d'anar al cor dels problemes més importants. Potser... Tot i així, si ens atenem a aquesta visió perdem de vista que, llevat d'incidents molt aïllats i imprevisibles —els genis (si n'hi ha), les revolucions científiques (?), la ciència avança per l'acció de molts treballadors, l'obra de cadascun dels quals és mínima en relació al coneixement que, entre tots, hem d'abastar; i no és gens estrany que la concentració d'esforços es doni en aquells punts en què es troben resultats, per petits que aquests siguin.

Convé, en efecte, qualificar aquestes analogies. Les onades analítiques són l'esforç d'un grup social imperfectament definit: els investigadors econòmics. I aquest grup es mou seguint l'impuls d'estímuls interns —l'èxit en el si del propi grup, l'obtenció de reconeixement per a les pròpies contribucions— i també externs. Un dels motors interns per a la ciència normal és la pròpia possibilitat de resoldre els problemes que hom es planteja. Aquells problemes que encara no han estat abordats amb una tècnica nova, se'ls atacarà per tal de valorar el rendiment del nou instrumental, tant si l'economia mundial o local ho demanen com si no. Aquells altres sobre els quals, recentment, s'hagi dit molt, perdran vigor com a tema de recerca, per molt que els coneixements adquirits quedin a disposició de qualsevol que pugui servir-se'n; i això tant si el que ha estat après com a nou durant l'etapa anterior ha resultat ser molt o poc, tant en quantitat com en importància. Un enfocament poc amistós podria dir que la recerca es mou per modes, i això no és del tot desencertat. Hi afegiria, tot i amb això, que si la moda es defineix pel fet de triar, en cada moment, aquell àmbit en el qual es pot dir més coses noves, seguir-la assoleix un valor d'eficàcia molt considerable, a llarg termini.

Per tot això em sembla que voler preveure el futur de l'economia és un exercici més difícil

1. Hi ha dues col·leccions recents de lectures que reflexionen sobre el futur de l'economia a cent anys vista. Una d'aquestes és un recull de les previsions, recomanacions i esperances de vint-i-dos destacats economistes que es publicà en un volum extraordinari de l'*Economic Journal*, el gener de 1991, amb motiu del centenari d'aquesta revista. L'altra és una sèrie de «School Briefs» apareguda a *The Economist* entre el novembre del 1990 i el març del 1991, en què es destaquen alguns dels treballs acadèmics més influents en els darrers vint anys i acaba, també, fent previsions i comentaris sobre el segle vinent.

a deu anys que no pas a cent anys vista.<sup>1</sup> A llarg termini, els grans temes seran semblants i les diferències en el tractament es podran considerar fruit de diferents moments d'una evolució continuada. A més curt termini, correm el perill de confondre la traça de la darrera onada amb el vertader perfil de la costa. Però, tot i aquestes reserves, la proposta és atractiva. Parlar de l'avenir ens duu a mirar el passat recent, una cosa sempre útil. I, a més, en afers com l'economia o la ciència, en què els homes fan el futur guiats per expectatives, val la pena d'expressar desitjos en forma de prediccions per si de cas aquestes fossin «self-fulfilling».

## ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE EL FUTUR IMMEDIAT

### 1. Sobre el grau de formalització en economia

Moltes avaluacions crítiques de l'evolució de l'economia es queixen de la seva creixent formalització, tot identificant a més la progressiva distància entre el llenguatge tècnic i el del gran públic amb una possible pèrdua de rellevància dels nous tractaments. No comparteixo aquesta crítica, però en qualsevol cas tinc la impressió que, errada o no, la tendència de l'economia científica a ser cada vegada més formal, i tècnicament difícil, és irreversible. Que el caràcter tècnic dels nous coneixements no és incompatible amb la seva aplicabilitat, ens ho demostren els recents avenços en la teoria i en la pràctica de les finances, exemple prou clar d'interacció ràpida entre nous coneixements tècnics i noves aplicacions. En la majoria d'àrees, però, no es pot esperar tanta velocitat de penetració de les idees de punta fins a incidir en la pràctica diària dels economistes que gestionen la seva realitat. En general, es tracta de processos lents i indirectes. Davant d'això, més que no queixar-se de la necessitat d'escometre problemes complexos amb mitjans també complexos, em sembla més productiu qüestionar l'estructura mateixa de la professió. Potser convingui millorar les connexions entre avenç teòric i implicacions pràctiques, tot reconeixent la conveniència d'estructurar millor la comunicació entre diferents tipus de professionals. Tothom entén que hi ha un lligam, però també una gran distància, entre la feina d'un biòleg fonamental i la d'un metge internista, o entre la d'un físic teòric i la d'un enginyer de producció. Caldria esperar que, en els propers anys, es decantessin progressivament subprofessions d'economista més definides i, esperem-ho, millors canals de comunicació entre unes i altres.

### 2. Sobre mètode i estil

Bàsicament, un científic apel·la a qualsevol forma de raonament que li proporcioni rendiment analític. No és previsible, doncs, que s'abandoni cap tècnica que s'hagi emprat prèviament, si no en qualsevol cas que augmenti el nombre de procediments considerats generalment acceptables. Durant molts anys es va creure que l'experiment controlat, de laboratori, no era possible en economia. En els darrers quinze anys hem vist créixer una literatura basada en aquesta mena d'experiments. Alguns, centrats al voltant de la racionalitat dels agents, són propers al que podrien ser els experiments en psicologia. D'altres creen condicions «de mercat» en entorns controlats, i sotmeten a test experimental diverses hipòtesis teòriques, susceptibles de ser incorporades a models més complexos, per analitzar situacions no controlades. El mètode experimental és un exemple d'un nou enfocament amb possibilitats d'ocupar més espai en la caixa d'eines de l'economista. Igual com el grau de formalització, em sembla que aquesta caixa només pot créixer, però bé que algunes de les eines poden passar per èpoques en què tinguin menys ús que no en d'altres.

Un aspecte més imprecís que no el mètode, però també significatiu en els vaivens del pensament econòmic, és el que podríem anomenar l'estil general del discurs. En el seu article a *The Economic Journal*, Frank Hahn destaca el privilegi que ha representat per a la seva generació poder elaborar una teoria econòmica perfeccionista i de pretensions molt generals, de la qual el model Arrow-Debreu en seria una fita representativa. En contraposició, preveu un futur que, a hores d'ara, ja és present, en el qual molts models, tots ells complexos i detallats en alguns aspectes, però d'un abast menys general, s'acumulen per fer llum, aquí i allà, a diferents aspectes de la realitat, però sense pretendre il·luminar el conjunt, almenys per molts anys. Potser el tall no

és tan radical: es continuen produint resultats, cada vegada més generals, i d'una gran bellesa, mentre que tampoc no han faltat mai models i anàlisis força parcials. Tanmateix, és cert que l'actitud predominant, ara, davant la manca de generalitat d'una anàlisi és molt menys defensiva que abans. Fa uns anys, R. Willig va revifar el concepte d'excedent del consumidor, mig mort per manca de fonaments teòrics sòlids, en un article intitulat «Consumer's surplus *without apology*». L'acceptació d'hipòtesis limitatives, en la mesura que es fan ben explícites, eximeix de demanar perdó per l'ús d'aquest o d'altres instruments que se saben poc generals, però resulten útils. És com si per un temps llarg, la professió acceptés la necessitat de fer avenços parcials en múltiples direccions, abans d'escometre novament visions globalitzants.

### 3. Sobre prioritats temàtiques

Tenim, així doncs, al davant una perspectiva d'esforços analítics parcials però dels quals s'esperen guanys en profunditat. Hi haurà molts fronts temàtics. A tall d'exemple, em limitaré a descriure'n un en què seria convenient treballar i a justificar l'esperança que hi hagi bases per poder-ho fer en els propers anys: una millor modelització microeconòmica dels objectius, de les restriccions i dels instruments de l'activitat estatal.

L'estructura bàsica del raonament microeconòmic considera les accions i les interaccions de diferents tipus d'agents, cadascun dels quals persegueix determinats objectius i es veu sotmès a certes restriccions. El tret unificador d'aquesta forma d'analitzar el comportament d'agents diversos, és suposar que tots ells faran el millor —des de l'òptica dels seus objectius— en el camp d'accions possibles que les seves restriccions delimiten. El que hi ha de comú és la hipòtesi d'optimització condicionada. El que hi ha de divers és l'especificació d'objectius i de restriccions. Ara mateix la teoria convencional del consumidor —maximitzador d'utilitat sotmès a restriccions pressupostàries— i la de l'empresa —maximitzadora de beneficis sotmesa a restriccions tecnològiques, i atenent a diverses especificacions estratègiques en relació als seus possibles competidors— són l'objecte de revisions profundes. Hi ha molt treball empíric i de reformulació teòrica orientat a descriure un consumidor menys hiperacional i més limitat en les capacitats de percepció i de càlcul. Quant a les empreses, no tan sols s'han fet moltíssims avenços pel que fa a modelar els diversos tipus d'interaccions estratègiques que condicionen els seus camps d'acció, sinó que també s'ha aprofundit en la seva consideració com a entitats complexes i multiobjectius. La teoria de les organitzacions té al davant tasques enormes per tal d'enriquir la imatge mateixa de l'empresa: la seva estructura interna, els objectius que combina, els incentius que genera, la forma en què es coordinen les seves decisions i com es distribueixen al seu interior la informació i el poder... Voldria destacar, però, que aquests vastos terrenys oberts a la recerca es poden veure com a millores graduals des d'un punt de partença sòlid, per bé que limitat: els models convencionals del consumidor o de l'empresa, ja esmentats amb anterioritat.

L'anàlisi microeconòmica del paper de l'Estat es troba en un estadi diferent. No es pot veure com un procés de perfeccionament d'una teoria més senzilla, però sòlida, no té un referent satisfactori en la tradició consolidada. En efecte, una modelització microeconòmica elemental de l'Estat hauria requerit atribuir-li uns objectius específics i explicitar les restriccions que hauria de tenir en compte a l'hora de prendre accions. Però això no s'ha fet. L'Estat entrava a l'anàlisi econòmica com d'amagat, per una porta falsa. Allà on un model sense Estat manifestava una tendència a generar resultats ineficients (per exemple, en presència de béns públics o d'efectes externs) es predicaven possibles intervencions de l'Estat, la justificació del qual vindria, precisament, de la conveniència d'accions complementàries d'aquesta mena. Implícitament, això equivalia a identificar els objectius de l'Estat amb alguna combinació dels objectius dels altres agents de l'economia. Quant a les restriccions per assolir-los, o bé no se'n suposaven —*first-best*—, o bé vindrien imposades per alguna consideració exògena —*second best*— (per exemple, si se suposa que l'Estat no podrà cobrar diferents tipus impositius a consumidors diferents, depenent del seu interès per un bé públic).

En relació a aquest estat de coses, podem esmentar el paper de tres àrees de treball en

la recerca ja feta: la teoria de l'elecció social, l'escola del «Public Choice» i la teoria de la informació i de l'organització. El punt de partida de la teoria de l'elecció social és el teorema d'impossibilitat d'Arrow que es pot entendre com una reflexió sistemàtica entorn a les dificultats de definir uns objectius col·lectius (eventualment atribuïbles a un Estat) que combinin de manera satisfactòria els objectius diversos dels agents en una societat. Aquest resultat, i moltes altres variants igualment negatives (basades en definicions alternatives del que pot entendre's per «combinació satisfactòria» dels objectius individuals) es troben en l'origen de la resistència de molts teòrics a acceptar que l'Estat «optimitza» en relació a un objectiu qualsevol, sigui el que sigui. Aquests resultats negatius, tot i la seva importància, no esgoten els coneixements adquirits: quaranta anys d'estudi en el camp de l'elecció social han deixat drets molts altres coneixements. Sabem les propietats de molts dels mètodes de votació i d'altres, i els límits (restriccions de domini) dins els quals el funcionament de cadascun d'ells és justificable «com si» algú —l'Estat, per exemple— triés les decisions assolides com a resultat d'un comportament optimitzador.

Sota el nom de «Public Choice» podem recollir les crítiques més o menys formalitzades adreçades a la visió ja esmentada de l'Estat benevolent i complementari. Com a resposta a aquesta visió, clarament insatisfactòria, el «Public Choice» ha proposat diversos models (o pre-models) de l'Estat, els objectius dels quals serien els dels diferents grups possibles o individus —els buròcrates, els legisladors, els polítics—, els quals persegueixen finalitats directament lligades a la seva satisfacció —si bé no necessàriament al seu benefici econòmic en un sentit restringit. Aquesta crítica és oportuna, perquè ja hem vist que convindria tenir models de l'Estat en què aquest disposi d'objectius ben definits. La manca de rigor i el biaix antiestatalista de les propostes del Public Choice han fet, però, més eficaç el seu missatge com a advertència contra visions simplistes que no com a proposta de models alternatius, susceptibles d'incorporar-se dins una anàlisi microeconòmica que sigui satisfactòriament rigorosa.

Si bé tant la teoria de l'elecció social (*Social Choice*) com el *Public Choice* (observeu les diferències de contingut entre l'una i l'altra, malgrat la similitud terminològica) tenen alguna cosa a dir sobre l'atribució d'objectius a l'Estat, també hi ha hagut molts progressos pel que fa a les restriccions que una organització ha d'afrontar en el camí que mena a l'obtenció dels resultats desitjats. La moderna teoria de la informació es concentra en les dificultats que un agent insuficientment informat pot tenir per orientar satisfactòriament les accions d'altres agents que li estan lligats, però amb interessos possiblement contraposats. En concret, un Estat no pot dissenyar els seus instruments d'interacció amb consumidors i empreses, o descentralitzar-se satisfactòriament si no és tot tenint en compte els problemes d'atzar moral o de selecció adversa que sorgiran a causa de la diferent distribució d'informació en el si de la societat. Des del punt de vista de la teoria de les organitzacions s'apunten, així doncs, tipus concrets de restriccions a considerar per als governs, i susceptibles d'una anàlisi cada cop més sofisticada.

La conjunció d'aquestes tres fonts d'inspiració i de coneixement em fan creure possible que els propers anys donin pas a una anàlisi més satisfactòria del paper de l'Estat en el si de models microeconòmics rigorosos. Sobre l'interès i l'oportunitat palesos d'aquest progrés no cal insistir-hi.

#### 4. Sobre el paper dels economistes catalans

Pensar en l'evolució del pensament econòmic em porta necessàriament a avaluar quin podria ser el paper dels investigadors de casa nostra dins el concert general.

Des d'una visió de la ciència com a resultat de molts esforços individuals, aparentment coordinats, però que conformen onades de pensament amb un impacte universal, el meu consell a les generacions més joves és que s'afegeixin amb decisió a les grans tendències, que procurin integrar-se plenament en un món científic sense fronteres. Això, de fet, passa cada cop més. Als darrers quinze anys s'ha vist com creixia espectacularment el nombre de participants catalans a congressos internacionals, ha esdevingut normal que autors del nostre país publiquin a les revistes científiques de més gran difusió, i els contactes amb investigadors d'arreu del món en ter-

mes d'igualtat s'han fet habituals. Aquest procés, n'estic segur, continuarà. I dins d'aquest procés es pot pensar que els economistes catalans acabaran adquirint algun avantatge comparatiu en alguna àrea de recerca, podran contribuir a una articulació necessària de la professió d'investigador en l'àmbit europeu, i que alguns, a títol individual, destacaran per les seves aportacions concretes al pensament econòmic. Apuntar quines són les direccions de recerca prometedores pot ser un ajut per col·locar-se de manera adient dins les onades que vénen. Però, tant se val si totes les prediccions estan errades i les coses van per altres camins. El que és important és formar part cada vegada més d'una comunitat científica internacional, viva i oberta al canvi, i poder participar com a actors en els vaivéns successius que menen a una millor comprensió dels fenòmens econòmics i socials que són el centre d'interès de la nostra professió.